

*Yelovska Yulia Volodymyrivna,
postgraduate student, the Faculty of Ukrainian Philology
Demydenko Hanna Hlebivna,
Ukrainian Philology department assistant,
Kryvyi Rih Pedagogical Institute State Higher Education
Establishment "Kryvyi Rih National University"
E-mail: julia.yelovska@gmail.com*

Taboos in Ukrainians' culture and speech practice

*Єловська Юлія Володимирівна,
аспірант факультету української філології
Демиденко Ганна Глебівна,
асистент кафедри української мови,
Криворізький педагогічний інститут,
ДВНЗ «Криворізький національний університет»
E-mail: julia.yelovska@gmail.com*

Табу в українській культурі та мовленнєвій практиці

Мова постає репрезентантом ментальності того чи того етносу, відображенням усього, що існує в культурі, потужним джерелом духовного коду. Проблема вивчення національних й етнокультурних компонентів є актуальним напрямком сучасних філологічних студій, адже мовні елементи маніфестують виразне національне маркування. Досить важливим складником наукового пошуку є розуміння культурно-національної конотації паремійних і фразеологічних одиниць, з'ясування їх комунікативного навантаження в культурній трансляції національного світовідчуття. За таких умов важко уявити хоч би одну культурну спільноту, яка б не мала своїх специфічних обрядів, традицій, заборон і табу. Останнє поняття потребує детальніших розмірковувань у зв'язку з наявними в новітній лінгвістиці прогалинами, недостатньою увагою до комунікативних табу в українському етнопросторі. Як справедливо зазначають німецькі дослідники Г. -К. Кальтенврунер і Г. Шредер, «не існує суспільства без табу, оскільки повна детабуїзація призведе до людського знищення»¹.

Насамперед відзначимо, що лексему «табу» пов'язують із полінезійськими культурами й тонганською мовою. На думку англійського релігієзнавця й етнолога

---

¹ Harmut Schröder Phänomenologie und interkulturelle Aspekte des Tabus – [Електронний ресурс] /Режим доступу до журн. :http://www.kakanien.ac.at/beitr/verb_worte/HSchroeder1.pdf.

Дж. Фрезера, слово «табу» утворилося від дієслова *ta* (відмічати) і прислівника посилення *ri* («суцільно виділений»). Дослідник вказує на двоплановість витлумачення цього поняття, адже смисловий діапазон зосереджений на протилежних явищах — «священний» і водночас «проклятий»¹.

Аналіз словникової літератури характеризує поняття табу передусім як заборону, накладену на окремі об'єкти дійсності (предмети побуту, їжу, місця перебування), види діяльності, загальні або власні назви. Більшість науковців зазначає, що підґрунтям названого явища є релігійно-містичні уявлення. О. Реформацький стверджує: «Основою розповсюдження табу на мовні факти стає магічна функція мови, згідно з якою виникає ототожнення об'єктів і слів між собою»². Незважаючи на це, деякі вчені подають ширший перелік чинників, які сприяють виникненню й поширенню табу, долучаючи різноманітні екстралінгвістичні причини (соціально-політичні, культурні, морально-етичні тощо). Слушною є думка Н. Мечковської та О. Бабаєвою, які розглядають феномен табу не лише в лінгвістичному аспекті, однак і з урахуванням його культурного контексту, оскільки «мета табу перебуває поза мовою, а мова стає лише його засобом»³.

На сьогодні в різних царинах знань антропоцентричного характеру накопичено великий обсяг теоретичного матеріалу, класифікацій табу, які дають змогу систематизувати наявні в культурі заборони й виявити їхні етноспецифічні особливості. Так, В. Карасик і Г. Слишкін виокремлюють три типи табу: 1) жорсткі заборони у зв'язку з вульгарною, грубою й непристойною поведінкою (неввічливі жести, натяки, вирази, зокрема пов'язані із сексуальною сферою та фізіологією людини); 2) безпосередні заборони, які стосуються норм поведінки, зважаючи на почуттями людини (прокляття на весілі, сміх на похоронах тощо); 3) конвенційні заборони певної культури, пов'язані з нормами спілкування в певній соціальній групі чи лінгвоспільноті (специфічні теми для обговорення, наприклад, сумарні доходи особи в Англії та США)⁴. Г. Шредер і О. Бабаєва з-поміж усього розмаїття табу звертають увагу на такі групи: 1) табуйовані дії (заборони на виконання певних дій); 2) теми-табу задля охоплення всіх сфер, яких слід уникати у спілкуванні — «комунікативні табу» (термін О. Бабаєвої); 3) лінгвістичні/мовні табу, що стосуються словесних позначень певних

¹ Фрезер Д. Д. Золотая ветвь: Исследование магии и религии / Джеймс Джордж Фрезер; [пер. с англ.]. – [2-е изд.]. – М. : Политиздат, 1986. – с. 185.

² Реформатский А. А. Введение в языковедение / А. А. Реформацкий – М. : Аспект Пресс, 1996. – с. 56.

³ Бабаева Е. В. Лингвокультурологические характеристики русской и немецкой аксиологической картин мира : дис. ... д. филол. наук : 10.02.20 / Елена Викторовна Бабаева. – Волгоград, 2004. – с. 234.

⁴ Карасик В. И. Запрет и нарушение запрета как коммуникативные действия / В. И. Карасик, Г. Г. Слышкин // «Злая материя ... » сб. ст. – М. : Ладомир, 2005. – с. 25–26.

речей і фактів; 4) табу дискурсу або мовленнєві табу, що є нейтральними в лексичному значенні й абсолютно неприйнятними у стилістичному розумінні. Г. Шредер залучає до останньої групи теми або слова, суворо не заборонені, але неприйнятні за конкретних комунікативних ситуацій. Окрім того, у разі їх залучення до процесу спілкування варто дотримуватися певного етикету і стратегій ухилення¹. До зазначених груп Ф. Бацевич додає також контактні табу, пов'язані з униканням певних осіб, інтеракція з якими є небезпечною й забороненою². Мей Венчжан вважає, що процесу табування в мові підлягають не самі заборонені об'єкти, а лише слова для їх називання. Мовознавець наводить низку тематичних сфер, лексичні одиниці яких підпорядковуються заборонам: назви надприродних сил (релігія і заборони); назви людських вад (брехня, підлабузництво, пияцтво, наркоманія, крадіжки тощо); слова з кримінальної сфери (злочин, поліція, в'язниця тощо); поняття пов'язані з бідністю (бідність, безробіття); назви фізичних і розумових вад людини (розумові захворювання, фізичні каліцтва); слова зі сфери фізіології (фізіологічні функції дефекації та інші випорожнення, вагітність, пологи); поняття пов'язані зі смертю (вбивство, смерть, похорон, смертельні захворювання); слова, які стосуються сексуальної сфери (оголене тіло, сексуальні меншини, статеві органи, проституція, венеричні захворювання); номени зі сфери сім'ї та шлюбу (адюльтер, незаконнонароджені діти); слова у сфері політики (корупція, хабарництво, політичні події); поняття у сфері бізнесу (банкрутство, звільнення); терміни військової лексики (військові операції, шпіонаж); слова, пов'язані зі сферою етнічних і вікових розбіжностей³.

В українській культурі наявні табувані елементи, спрямовані на унормування, упорядкування різних сфер людського життя. Проаналізовані наукові праці та фактичний матеріал дає підстави розподілити українські табу на дві групи — заборони, які стосуються вербальної комунікації, та заборони, пов'язані з людською поведінкою загалом.

З-поміж табу у вербальній комунікації кількісно переважають заборони на вживання слів і словосполучень, що належать до інвективної та жаргонної лексики. Цікавим, культурно насиченим є корпус лайливої лексики, семантичним ядром якої виступають релігійні й міфологічні концепти, зокрема «чорт», «відьма», «упир» тощо. Українська нація досить стримана, увічлива й набожна, тому в суспільстві з давніх часів існують «неписані закони» щодо уникання брутальних і лайливих слів. Подібні приписи знаходимо в численних українських прислів'ях:

¹ Harmut Schröder Phänomenologie und interkulturelle Aspekte des Tabus – [Електронний ресурс] /Режим доступу до журн. :http://www.kakanien.ac.at/beitr/verb_worte/HSchroeder1.pdf.

² Бацевич Ф. С. Основи комунікативної лінгвістики: [підручник] /Флорій Сергійович Бацевич – К. : Академія, 2004. – с. 5.

³ Мей Венчжан Языковые табу: эвфемизм в современном русском языке /Мей Венчжан // Язык и коммуникация. Гуманитарные исследования. – 2012. – № 3(43). – с. 51.

*Лайка лається, бо з дідьком знається. Говорити можна, а лаяться не треба. Лайкою і криком згоди не дійдеши¹. Батькуєши, а гріх. Мудра голова не говорить лихі слова² тощо. Забороненим уважається й згадування представників темних сил, надто якщо розмова відбувається в хаті та ще й у пізню годину. Найчастіше лінгвоносії замінюють вербальні позначення концепту «чорт» іншими лексемами, що, на нашу думку, вказує на віру українців у магічну силу слова, здатного накликати на мовця нещастя. У народній творчості знаходимо такі приписи: *З чортом не вітайся, а ще краще — не стрічайся. Як поспориши з відьмою, то мерщій іди до їхнього начальника — опиряки — і проси його, щоб він тебе помилував і наказав тій відьми, щоб вона не займала тебе³. Дідька не клич, він сам прийде; Не проси дідька в гості, він сам прийде не прошений⁴; Не проти ночі чорта згадуй; Той не при хаті згадуючи⁵.**

Норми і правила поведінки, характерні для української культури, регулюють не тільки вербальну комунікацію мовців, а й табують окремі поведінкові акти у процесі інтеракції між представниками цієї лінгвоспільноти. Миролобство, доброзичливість, почуття братерства, єдності зі світом, гармонії у стосунках свідчать про неприйнятність фізичного насильства, агресії, жорстокості у ставленні до інших. У цьому аспекті заслуговує на увагу фразеологічний пласт, у якому синтезована культурно-національна інформація про агресивну поведінку особи в тих чи тих обставинах. Наприклад: *почесати спину; почесати ребра; ламати хребет; гладити по спині; гнути в дугу, гнути в три дуги, гнути в три погібелі; намилити шию, намилити в'язи; дати запотиличника; брати за горло; дати по зубах; вдарити по носі⁶.* Аналіз мовних фактів демонструє різний ступінь вираження агресивної поведінки: від вербального домінування й приниження до фізичного насильства різного ступеня тяжкості. У такому контексті невербальні знаки мають на меті підсилити вербальну складову міжособистісної взаємодії. У зв'язку з цим культурно детермінованими постають у комунікативному етнопросторі фразеологічні звороти на позначення соціально неприпустимих, образливих жестів, а саме: *дуля з маком [під ніс]; показати дулю; кидати болото; кидати гряззю⁷.*

¹ Прислів'я та приказки : Взаємини між людьми /[упоряд. М. М. Пазяк]. – К.: Наук. думка, 1991. – с. 62.

² Стахів М. Український комунікативний етикет: [навч. посібник] /М. Стахів. – К. : Знання, 2008. – с. 126.

³ Кувичка С. О. Види релігійних символів/С. О. Кувичка//Грані. – 2010. – № 4. – с. 81–85.

⁴ Українські народні прислів'я і приказки/[упоряд. Т. М. Панасенко]. – Х.: Фоліо, 2004. – с. 217, 326.

⁵ Прислів'я та приказки : Взаємини між людьми /[упоряд. М. М. Пазяк]. – К.: Наук. думка, 1991. – с. 285, 286.

⁶ Словник фразеологізмів української мови [уклад. В. М. Білоноженко та ін.]. – К. : Наукова думка, 2003. – с. 552, 552, 326, 148, 151, 422, 187, 40, 188.

⁷ Там же. – с. 220, 532, 291.

Ментальні якості лінгвоколективу забезпечують дотримання або порушення комунікативних приписів, засвідчених практикою спілкування, повагу до інших членів етноспільноти, традицій, що знайшли свій вияв у паремійному та фразеологічному багатстві української мови. Явище табу являє собою заборону на предмети, дії, а також лексеми, теми й осіб, зумовлені різними екстралінгвістичними чинниками, зокрема релігійно-магічними, суспільно-політичними, культурними, морально-етичними та ін. Подальші наукові розвідки, спрямовані на дослідження культурно-національних особливостей комунікативних табу, багатофункціональність цього суспільно-історичного явища, є досить перспективними. Цілком очевидно, звернення до мовних компонентів із чітко окресленою національною орієнтацією сприяє духовному й культурному збагаченню людини, забезпечує високий рівень міжетнічних відносин.

Список літератури:

1. Бабаева Е. В. Лингвокультурологические характеристики русской и немецкой аксиологической картин мира: дис. ... д. филол. наук: 10.02.20/Елена Викторовна Бабаева. – Волгоград, 2004. – 438 с.
2. Бацевич Ф. С. Основи комунікативної лінгвістики: [підручник]/Флорій Сергійович Бацевич – К.: Академія, 2004. – 344 с.
3. Карасик В. И. Запрет и нарушение запрета как коммуникативные действия/В. И. Карасик, Г. Г. Слышкин// «Злая материя ...» сб. ст. – М.: Ладомир, 2005. – с. 17–33.
4. Кувичка С. О. Види релігійних символів/С. О. Кувичка//Грані. – 2010. – № 4. – с. 81–85
5. Мей Веньжан/Языковые табу: эвфемизм в современном русском языке/Мей Веньжан//Язык и коммуникация. Гуманитарные исследования. – 2012. – № 3 (43). – с. 49–56.
6. Прислів'я та приказки: Взаємини між людьми/[упоряд. М. М. Пазяк]. – К.: Наук. думка, 1991. – 440 с.
7. Реформатский А. А. Введение в языковедение/А. А. Реформацкий – М.: Аспект Пресс, 1996. – 536 с.
8. Словник фразеологізмів української мови [уклад. В. М. Білоноженко та ін.]. – К.: Наукова думка, 2003. – 1104 с.
9. Стахів М. Український комунікативний етикет: [навч. посібник]/М. Стахів. – К.: Знання, 2008. – 245 с.
10. Українські народні прислів'я і приказки/[упоряд. Т. М. Панасенко]. – Х.: Фоліо, 2004. – 351 с.
11. Фрэйзер Д. Д. Золотая ветвь: Исследование магии и религии/Джеймс Джордж Фрэйзер; [пер. с англ.]. – [2-е изд.]. – М.: Политиздат, 1986. – 703 с.

12. Harmut Schröder Phänomenologie und interkulturelle Aspekte des Tabus – [Електронний ресурс]/Режим доступу до журн.: http://www.kakanien.ac.at/beitr/verb_worte/HSchroeder1.pdf.

*Ilchenko Irina Ivanovna,
Zaporozhya National University, PhD, the Faculty of Philology
E-mail: irina_ilchenko@bk.ru*

*Babich Daria Volodymyrivna,
Zaporozhya National University, master, the Faculty of Philology
E-mail: darya-babich@mail.ru*

The onomastylistics means of newspaper text

*Льченко Ірина Іванівна,
Запорізький національний університет
кандидат філологічних наук, філологічний факультет
E-mail: irina_ilchenko@bk.ru*

*Бабич Дар'я Володимирівна,
Запорізький національний факультет
магістр, філологічний факультет
E-mail: darya-babich@mail.ru*

Засоби ономастилістики газетного тексту

Українська літературна мова в кінці ХХ — ХХІ століття розвивається досить інтенсивно, всі її механізми працюють активно і злагоджено. Найбільш чутливою до змін у суспільстві, до демократичних перетворень в економіці, політиці, ідеології, науці, техніці, культурі тощо є періодика. Нині її мова зазнає істотних структурно-семантичних модифікацій. Одним із результатів цього є зростання кількості складноскорочених слів різних структурних типів, що активно вживаються на сторінках сучасної української преси. Інтенсивне творення і використання абрєвіатур в кінці ХХ — на початку ХХІ ст. зумовлене передусім позамовними чинниками, зокрема активізацією міжнародних зв'язків незалежної України, входженням до світових організацій тощо¹.

Поява значної кількості складних синтаксичних структур на позначення певних понять дещо перевантажує мову, робить її менш гнучкою, малоприсадоною

¹ Шевнякова И. Что в имени коммерческом твоём: Этюд-пуанте о топонимике русского бизнеса//Новое время. – 2000. – № 17–18. – с. 58.